

ДЕЙСТВИЯ ПО ПРЕТЪРСВАНЕ И ИЗЕМВАНЕ ПРИ КОМПЮТЪРНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Аделина Константинова Хаджийска

Гл. асистент д-р по наказателнопроцесуално право
Варненски свободен университет

SEARCH AND SEIZURE ACTIONS IN CASE OF COMPUTER CRIMES

Adelina Konstantinova Hadzhiyska

Abstract: По дела, свързани с компютърни престъпления едни от най-често прилаганите способности на доказване са претърсването и иземването, свързани с компютърни информационни данни. Важна специфика за тяхното осъществяване е задължителното присъствието на компютърен специалист-технически помощник съгласно НПК. Обсъжданите действия по разследване служат за събиране и проверка както на веществени доказателства, така и на веществени доказателствени средства.

Key words: претърсване; иземване; компютърни информационни данни; електронни доказателства.

Претърсването и иземването са способности на доказване, с които се цели да се открият и иземват предмети, книжа или компютърни информационни данни, а в някои случаи да се издири лице (чл. 160 НПК). Претърсването и иземването са самостоятелни способности на доказване по смисъла на чл. 136, ал. 1 НПК. Те са от категорията на действията по разследване, които се извършват с разрешение на съдия от съответния първоинстанционен съд от съда, в чийто съдебен район се осъществява действието. Според изричния регламент на чл. 161, ал. 2 НПК претърсването и иземването може да се извършат по всяко време на досъдебно производство в случаи на неотложност, когато това е единствената възможност за събиране и запазване на доказателствен материал, като протоколът от съответното действие се предоставя на съдията за одобрение не по-късно от 24 часа след приключване на съответното действие по разследване. По дела, свързани с компютърни престъпления, когато претърсването и иземването са свързани с компютърни информационни системи и програмни продукти, действията се извършват задължително в присъствието на компютърен специалист-технически помощник (чл. 162, ал. 6 НПК). В тази връзка основателно в доктрината се поддържа тезата, че „участието на компютърния специалист се явява необходимо и задължително, тъй като дори и най-малките некомпетентни действия с компютърното оборудване или програмния продукт могат да доведат до безвъзвратна загуба на ценна за разследването доказателствена информация“¹.

¹ Виж Павлов, Х. Използване на специални компютърни знания при разследване на компютърни престъпления, International Scientific and Practical Conference World science, Том 6, 2018, с. 100-102., ISSN 2413-1032

Действията по претърсване и изземване при компютърни престъпления следва да бъдат добре подготвени, като се осигурят необходимите технически средства за изземване на компютърни информационни данни². Затова тактическата подготовка на включва обезпечаване на действията с различни видове софтуерни устройства, програми, мобилни работни станции и устройства, които предпазват от интервенция и последващо унищожаване и манипулация компютърни информационни данни. Могат да се посочат следните по-известни програми, които се използват за анализ и откриване на компютърни информационни данни, а именно Exterro intelligence³, EnCase⁴, както и Forensic Toolkit⁵, с която се извличат текстови файлове, електронна поща, история от сърфирането в Интернет и др., възстановяват се изтрити файлове, включително в случаи и след форматиране на твърдия диск на компютъра. От своя страна скрипът Internet History открива всички файлове index.dat, които съдържат хронологията на сърфирането в мрежата⁶.

При разследването на компютърни престъпления, особено в начални етапи на производството водещият разследването следва да е наясно с вида на компютърното престъпление и информация, която се търси. Така например, при разследване на престъпления, свързани с детска порнография е необходимо да се установи какви файлове в графичен и видеоформат се съдържат на компютъра на потенциалния извършител, има ли оставени следи от изтрити графични и видео-файлове, хронологията на сърфирането в мрежата и сайтовете, които са посещавани и т.н. Докато при престъпления против финансовата система следва да се установят всички текстови файлове, включително такива, които са изтрити, таблици на Excel, графични и други файлове със счетоводни документи и т.н. Като се има предвид, че обхватът на съхраняваната в електронен вид информация е огромен, в някои случаи от съществено значение за извършено компютърно престъпление понякога са преправени, подправени или неистински електронни официални или частни документи, банкова информация, застрахователни данни, данни за банкови сметки, кредитни и дебитни карти, информация за банкови трансфери, сертификати за онлайн банкиране, финансови и митнически документи, лични данни, копия на лични документи, снимки и видеозаписи на лица и предмети, договори, пълномощни, най-различни описания – напр. за производство на наркотични вещества, химически смеси, експлозивни, планове на сгради и местности и много др.

Посочената информация, съхранявана в електронна форма представлява **компютърни данни по смисъла на чл. 22 от НК**⁷. В доктрината и практиката последните се обозначават и като електронни доказателства⁸. Според изричния регламент на НПК в хода на досъдебното производство компютърните информационни данни се приоб-

² Кунчев, Й. Криминалистическа тактика, С., изд. Албатрос, 2003, с. 258-265.

³ www.accessdata.com

⁴ <https://en-case.co.uk/>

⁵ <https://www.exterro.com/ftk-product-downloads/forensic-toolkit-ftk-8-0-0>

⁶ <https://www.hexnode.com/mobile-device-management/help/script-to-fetch-browsing-history-on-windows-10-devices/>

⁷ Виж Владова – Недкова, И. Разследване на компютърни престъпления, С., 2023, с. 22-23. Виж повече за

⁸ Виж Чанкова, Д., В., Юруков, Електронните доказателства – предизвикателство пред доказването в наказателния процес. Сб. „Съвременни предизвикателства пред съвременното законодателство“. С., 2018, с. 189-200.; Виж също Маринова, Г., Електронните доказателства. Сп. „Правна мисъл“, 2002, бр.3, с. 64-65.

щават *чрез доброволното им предаване или чрез изземването им*, за което се изготвя запис върху носител, който се съхранява по начин, който да го предпазва от физическо или електромагнитно въздействие (чл. 163, ал. 7 НПК). Хартияният носител, възпроизвеждащ фактическите данни е писмено доказателствено средство по смисъла на чл. 127, ал. 1 НПК. Създаденият запис върху всеки друг материален носител представлява веществено доказателствено средство. Така в Решение № 60216 от 17.12.2021 г. на ВКС по н. д. № 922/2021 г., I н. о., се приема, че „доколкото записаната в мобилните устройства комуникация между лицата представлява освен кореспонденция по смисъла на чл. 165 от НПК, а също и „компютърни информационни данни“ по смисъла на чл. 159 от НПК, приобщаването ѝ чрез протокол за доброволно предаване не е процесуално недопустимо, когато предаването ѝ от задължените лица по чл. 159, ал. 1 от НПК изключва (обезсмисля) извършване на действие по разследване по чл. 163 или чл. 165 от НПК“. Тази практика е правилна, като се има предвид, че доброволното предаване е един от възможните начини за включване на електронни доказателства в доказателствената маса, когато лицето, осъществяващо фактическа власт над тях, желае да ги предаде на разследващите органи.

При изземване на компютърни информационни данни и изготвяне на записи върху носители на компютърни информационни данни е предвидено задължително присъствие на специалист-технически помощник (чл. 162, ал. 6 НПК). Последващото разпечатването на тези носители се допуска за нуждите на разследването само с разрешение на прокурора и се извършва в присъствието на поемни лица и специалист – технически помощник, а в съдебното производство – по решение на съда от специалист – технически помощник (чл. 163, ал. 9 НПК). Това законодателно разрешение е правилно, тъй като в болшинство от случаите, когато липсват специални знания и умения, съществуват рискове за унищожаване, неправилно съхраняване и последваща манипулация на електронни и други програмни продукти. Независимо от своя вид (флаш карта, CD и др.) носителят на дигиталните данни, трябва да се запечата с бележка, на която да се посочи номера на делото, органът, извършил изземването, мястото на изземване, датата и имената на всички присъстващи, както и подписите им (арг. чл. 163, ал. 7 НПК).

Предишната редакция на разпоредбата на чл. 163, ал. 7 НПК предвиждаше едновременното създаване на два вида доказателствени средства, употребявайки съюза „и“. Граматическото тълкуване на текста налагаше извода, че за да съставлява допустимо и годно ВДС, изготвеният запис върху магнитен носител на компютърни информационни данни – CD, флаш памет и др., задължителното трябва да бъде приобщен при спазване на чл. 135 НПК – компютърните информационни данни да бъдат записани и върху хартиен носител. В противен случай доказателственото средство не съответства на условията и реда, предвидени в процесуалния закон.

Съдебната практика по този въпрос *бе противоречива*. Една част от съдилищата приемаха, че предпоставка за валидността на записа върху магнитен носител на компютърни информационни данни е изготвянето му наред с хартиен носител, позовавайки се на буквалното тълкуване на чл. 163, ал. 7 НПК⁹. Наказателният съд следваше да изключи от доказателствения материал приетия електронен носител, защото „същият не съставлява допустимо и годно доказателствено средство по смисъла на НПК, тъй като се представя единствено на електронен информационен носител, при неспаз-

⁹ Виж Присъда № 17 от 13.05.2010 г. на ОС – Добрич по н. о. х. д. № 651/2009 г. Присъда № 131 от 16.11.2012 г. на ОС – София по н. о. х. д. № 430/2006 г. Присъда № 17 от 31.03.2014 г. на ОС – Сливен по н. о. х. д. № 298/2013 г.

ване изискването на чл. 135 НПК¹⁰. По друго дело в хода на съдебното следствие съответният компетентен съд не приема „назначените и изготвени по досъдебното производство три съдебно-счетоводни експертизи, тъй като за изготвянето им, са послужили компютърни данни, материализирани на магнитен носител, които не са събрани и не са приобщени към материалите по делото по предвидения за това процесуален ред, а именно този по чл. 135 във връзка с чл. 163, ал. 7 и ал. 8 от НПК¹¹“. По същия начин ВКС приемаше, че „неспазването на изискването за записване на компютърните данни на хартиен носител е съществено нарушение на процесуалните правила при прехвърляне на компютърни данни“ (Решение № 530/04.01.2012г. по н.д. № 2005/2011г., I н.о.). Противоположно бе становището по този въпрос, застъпено в Решение № 116/ 13.12.2018 г. по н.д. № 380/2018 г., II н.о., в което ВКС приема, че „за годността на изземването на компютърните информационни данни не е нужно те да са записани задължително на два носителя – магнитен и хартиен“.

На мнение съм, че именно този подход на ВКС бе правилен, като изложените аргументи в него са основателни и убедителни.

Вярно е, че буквалното тълкуване на чл. 163, ал. 7 НПК, изречение първо предвиждаше задължително изготвяне на хартиен и друг носител на компютърни информационни данни¹². Едновременното създаване за целите на доказване на два вида доказателствени средства се предвиждаше и от разпоредбата на чл. 135 НПК. Но е очевидно, че със старата редакция на чл. 163, ал. 7 НПК законодателят не държи сметка за автономното битие на ВДС като способ за възпроизвеждане на доказателствен материал. По този начин валидността на едно самостоятелно по своя характер доказателствено средство (чл. 125, ал. 1 НПК) бе поставена в зависимост от опорочаването на друго, макар че и двете доказателствени средства възпроизвеждат едни и същи доказателства. Това наложи разпоредбата на чл. 163, ал. 7 НПК изречение първо да се тълкува систематично с изречение второ и трето на същата. Този тълкувателен подход се възприе като по-удачният, тъй като отчита случаите, при които може да липсва възможност компютърните информационни данни да бъдат записани на хартиен носител.

Прави впечатление обаче, че в действащия текст на чл. 163, ал. 7 НПК законодателят обособява *две отделни средства за възпроизвеждане на компютърни информационни данни от различен вид – писмено и веществено*. Това разбиране отговори на съвременните условия и бързите темпове на навлизане на дигитализацията, включително в областта на правораздаването по наказателни дела, където се очаква хартиеният носител напълно да излезе от употреба. Изменението е съобразено и с обстоятелството, че новите технологии имат капацитет да обработват огромно количество данни, което превръща изискването да се запишат върху хартиен носител в „нецелесъобразно и остаряло, а в случаите на големи количества данни – и практически неприложимо, тъй като би довело до необходимостта от генериране на стотици или хиляди страници с данни, които не могат да бъдат обработвани от разследващите органи и от съда в ръчен режим с разумни средства“¹³. След като изменението е част от действащата нормативна уредба, логически е отменена и разпоредбата на чл. 135 НПК¹⁴.

¹⁰ Присъда от 21.04.2010 г. на РС – Елхово по н. ч. х. д. № 220/2009 г.

¹¹ Присъда от 3.06.2010 г. на ОС – Добрич по н. о. х. д. № 549/2009 г.

¹² Виж Vidolov, Iv., B. Cherneva. Electronic evidence and electronic evidence means in Bulgarian criminal procedure/ Globalization, the State and the individual. # 2/2018, Free university of Varna, p. 41.

¹³ Виж Мотивите към законопроекта, които също са достъпни на страницата за обществено обсъждане: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=9198>

¹⁴ Пак там. Виж също ЗДНК, ДВ, бр. 65 от 08.08.2025, с който се предвижда чл. 135 НПК да загуби сила след 10.11. 2025 г.

На практика в две хипотези *не се изготвят* записи върху носител на компютърни информационни данни.

Първата от тях е, когато цифровата информацията се съдържа в различни програми или компютърни системи. Тогава на самостоятелно изземване като веществени доказателства подлежат съответните компютърни информационни системи по реда на чл. 163, ал. 6 НПК. В този случай, съгласно практиката на съдилищата, „валидността на изземването на „компютърните информационни данни“ се явява функция от валидността на изземването на „компютърните информационни системи“¹⁵.

Втората хипотеза е когато, откритата електронна информация се съдържа в приложения като *Skype, Viber, Messenger* и др. Тогава макар да попадат в обхвата на т. 22 на чл. 93 НК, откритите в цифров заряд фактически данни представляват *кореспонденция*, ползваща се с конституционноустановена закрила по чл. 34, ал. 2 КРБ. Прямо нея законодателят е предвидил особен ред за задържането и изземването ѝ, както е този по чл. 165, ал. 5, вр. с чл. 162, ал. 1- 4 НПК. Задължително условие за задържането и изземването на кореспонденция е спазване на изискването за предварително съдебно разрешение (чл. 165, ал. 2 НПК)¹⁶.

Само в неотложни случаи, когато това е единствена възможност за събиране и запазване на доказателствата при разследване на престъпления по чл. 108а и чл. 354а от Наказателния кодекс, органите на досъдебното производство могат да извършат *задържане на недоставена кореспонденция без съдебна санкция*¹⁷. Наблюдаващият прокурор незабавно, но не по-късно от 24 часа, е длъжен да представи на съдия от съответния съд протокола за извършеното действие заедно с мотивирано писмено искане за изземване на задържаната кореспонденция. Изземването ѝ обаче се извършва след писмено мотивирано разрешение на съдията, който се произнася незабавно, но не по-късно от 24 часа. При отказ съдията се произнася и относно задържаната кореспонденция (арг. чл. 165, ал. 3 НПК).

Следва да се отбележи, че в процеса на доказване по наказателни дела се приобщават и *извънпроцесуални записи* върху магнитен носител на компютърни информационни данни. Последните не представляват веществени доказателствени средства, а *веществени доказателства*, съдържащи електронни следи от извършеното престъпление¹⁸. Става въпрос за случаи, при които носители на компютърни информационни данни са създадени извън наказателния процес, т.е. не по реда и правилата в НПК. Без значение е дали те имат случен или преднамерен характер, както и дали са създадени от орган на власт или частно лице. Когато такива записи съдържат процесуално-релевантна информация относно предмета на доказване, законодателят допуска възможността да станат част от доказателствената съвкупност¹⁹. Те се събират и про-

¹⁵ Виж Решение № 530 от 04 януари 2012 г. на ВКС, I.н. о.

¹⁶ Виж Чинова, М., Митов Г., Цит. съч., с. 345.

¹⁷ Следва да се има предвид изменението на разпоредбата в чл. 165, ал. 3 НПК, с ДВ, бр. 61 от 2025, в сила от 31.01.2026 г., с което се разшири каталога на престъпни посегателства, за разследването на които се допуска задържане на кореспонденция без предварителна съдебна санкция. Така в неотложни случаи, когато това е единствена възможност за събиране и запазване на доказателствата при разследване на престъпления по чл. 114а – 114и, чл. 114л – 114п и чл. 354а от Наказателния кодекс, органите на досъдебното производство могат да извършат задържане на недоставена кореспонденция без съдебно разрешение.

¹⁸ Чинова, М., Митова, Г. Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право, Сиела, 2021, с. 320-321.

¹⁹ Виж Симова, Н. Видеозаписите като доказателства. Сп. „Общество и право“, 2015, бр. 6, с. 94-107.

веряват също чрез явните способности претърсване и изземване по реда на НПК или се приобщават по делото чрез протокол за доброволното им предаване от юридически лица или граждани за целите на доказването. Обикновено това са различни дискове, флашки и други, съдържащи извънпроцесуални записи. Тези записи са изготвени извън процеса и не по реда и правилата на НПК. Поради тази причина те не се ползват с такава степен на достоверност и автентичност. Друг е въпросът, че това обстоятелство налага назначаване на експертиза, с която да се провери дали е налице манипулиране на данните, съдържащи се в тях.

Не на последно място, в практиката по наказателни дела, свързани с компютърни престъпления, се изземва често и цялата техническа документация за съответната компютърна конфигурация, програмни продукти, както и лина документация за пароли, потребителски акаунти и други данни от значение за предмета на доказване. В определени случаи обаче се стига до механично изземване на огромен брой *веществени доказателства*, които нямат отношение към предмета на доказване – чужди карти с памет, USB устройства с флаш памет, модеми, мобилни телефони и комуникатори, архивиращи устройства, фотоапарати и видеокамери с вградена скимери и т.н., като по този начин се засягат права на трети лица.

По действащия НПК правоимащите лица, чиито права се засягат неоснователно имат възможността да отправят искане за връщане на вещите си, иззети като веществените доказателства по делото. Искането се отправя до наблюдаващия прокурор, като той може да разпорежи тяхното връщане и преди да е приключило наказателното производство, но само когато това няма да затрудни разкриването на обективната истина и иззетите вещи не са предмет на административно нарушение. По искане за връщане прокурорът се произнася в тридневен срок, като отказът му подлежи на съдебен контрол.

След 2024 г. насам законодателят предвиди и друга възможност. Съгласно чл. 177а НПК третите лица, чиито лични или имуществени права са пряко и непосредствено засегнати от прилагане на способите за доказване, с изключение на обвиняемия и пострадалия на досъдебното производство, и на страните в съдебното производство имат право да обжалват с частна жалба разпореждането за извършване на действията по прилагане на способности за доказване, както и начина на тяхното провеждане²⁰. Частната жалба срещу разпореждане или действие по прилагане на способ на доказване в досъдебното производство се подава чрез наблюдаващия прокурор до съответния първоинстанционен съд, а в съдебната фаза – пред съда, който разглежда делото (чл. 177а, ал 2 НПК). Съдът разглежда делото в закрито заседание в 7-дневен срок от получаването му и се произнася с определение, което е окончателно (чл. 177а, ал. 3 НПК). Макар и да липсва многобройна съдебна практика по този текст следва да се има предвид, че в това производство съдът преценява единствено дали е налице незаконосъобразно засягане на правата на третото лице при осъществяване на конкретен способ на доказване. Но процесуалната валидност на събраните в резултат на обжалваното действие по разследване не е предмет на производството. В този смисъл е Определение № 2984 от 26.09.2025 г. на СГС по ч. н. д. № 4822/2025 г. Когато обаче съдът установи незаконосъобразно засягане на правата на третите лица

²⁰ Виж Ройчев, Я. Въпроси на претърсването и изземването в практиката на Европейския съд по правата на човека по дела срещу Република България, Сборник: Тридесет години България в Съвета на Европа – върховенство на правото, демокрация, права на човека. С. НБУ, с. 396-406.

при някой от способите на доказване с изключение на СРС, третите лица, чиито лични или имуществени права са пряко и непосредствено засегнати, имат възможност да предявят иск за обезщетение по реда на ЗОДОВ (чл.2, ал. 1, т. 9).

Литература:

1. Павлов, Х. Използване на специални компютърни знания при разследване на компютърни престъпления, International Scientific and Practical Conference World science, Том 6, 2018, с. 100-102., ISSN 2413-1032
2. Кунчев, Й. Криминалистическа тактика, С., изд. Албатрос, 2003, с. 258-265.
3. www.accessdata.com
4. <https://en-case.co.uk/>
5. <https://www.exterro.com/ftk-product-downloads/forensic-toolkit-ftk-8-0-0>
6. <https://www.hexnode.com/mobile-device-management/help/script-to-fetch-browsing-history-on-windows-10-devices/>
7. Владова – Недкова, И. Разследване на компютърни престъпления, С., 2023, с. 22-23. Виж повече за
8. Чанкова, Д., В., Юруков, Електронните доказателства – предизвикателство пред доказването в наказателния процес. Сб., „Съвременни предизвикателства пред съвременното законодателство“. С., 2018, с. 189-200./ Виж също Маринова, Г., Електронните доказателства. Сп. „Правна мисъл“, 2002, бр.3, с. 64-65.
9. Присъда № 17 от 13.05.2010 г. на ОС – Добрич по н. о. х. д. № 651/2009 г. Присъда № 131 от 16.11.2012 г. на ОС – София по н. о. х. д. № 430/2006 г. Присъда № 17 от 31.03.2014 г. на ОС - Сливен по н. о. х. д. № 298/2013 г.
10. Присъда от 21.04.2010 г. на РС – Елхово по н. ч. х. д. № 220/2009 г.
11. Присъда от 3.06.2010 г. на ОС – Добрич по н. о. х. д. № 549/2009 г.
12. Vidolov, Iv., B. Cherneva. Electronic evidence and electronic evidence means in Bulgarian criminal procedure/ Globalization, the State and the individual. # 2/2018, Free university of Varna, p. 41.
13. Мотивите към законопроекта, които също са достъпни на страницата за обществено обсъждане: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=9198>
14. ЗДНК, ДВ, бр. 65 от 08.08.2025, с който се предвиди чл. 135 НПК да загуби сила след 10.11. 2025г.
15. Решение № 530 от 04 януари 2012 г. на ВКС, I.n. о.
16. Чинова, М., Митов Г., Цит. съч., с. 345.
17. чл.165, ал. 3 НПК, с ДВ, бр. 61 от 2025, в сила от 31.01.2026г.
18. Чинова, М., Митова, Г. Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право, Сиела, 2021, с. 320-321.
19. Симова, Н. Видеозаписите като доказателства. Сп. „Общество и право“, 2015, бр. 6, с. 94-107.
20. Ройчев, Я. Въпроси на претърсването и изземването в практиката на Европейския съд по правата на човека по дела срещу Република България, Сборник: Тридесет години България в Съвета на Европа – върховенство на правото, демокрация, права на човека. С. НБУ, с. 396-406.